

ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО КЛАСТЕРА В МОЛОЧНІЙ ПРОМИСЛОВОСТІ

©2022 НІКОЛАЄНКО С. М.

УДК 334
JEL: L16; L22; Q18

Ніколаєнко С. М. Формування територіального кластера в молочній промисловості

Мета статті полягає в порівняльному аналізі й узагальненні кластерних форм співпраці підприємств молочної промисловості, обґрунтуванні доцільності формування територіального кластера та визначенні основних його учасників. Теоретичну основу дослідження становлять базові положення економічної теорії в частині форм договірних відносин учасників взаємодії. Методологічним базисом дослідження є методи узагальнення, систематизації, порівняння, класифікації. У результаті дослідження встановлено, що метою формування територіального кластера є стійкість ресурсного потенціалу необхідної кількості та якості для виробництва молочної продукції. Шляхом реалізації визначеної мети є підтримка розвитку селянського фермерства. У рамках галузевого кластера реалізується мета узгодженості дій його учасників на ринку молочної продукції, формування горизонтальної інтеграції виробничих ланцюгів створення доданої вартості. Метою створення інноваційного кластера є забезпечення інноваційного лідерства на ринку та реалізація політики імпортозаміщення. Ознакою агропромислового кластера є формування повних замкнених циклів виробництва молочної продукції, метою – комплексне управління ризиками виробництва та реалізації. Означені відмінності в цілях формування кластерів визначають відмінності в завданнях, які реалізує кластер, його структурі, системі взаємозв'язків, показниках оцінювання результативності функціонування тощо. З урахуванням поставленої мети формується структура кластера. Структура територіального кластера, сформована за участю підприємств молочної промисловості, фермерських господарств, транспортних організацій, логістичних структур, банків, дозволить забезпечити економічну, соціальну та регіональну результативність. Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості використання сформованої структури та агрегованих функцій учасників територіального кластера. Соціальні наслідки дослідження пов'язані з можливостями зростання кількості суб'єктів підприємництва та рівня зайнятості в регіоні локалізації кластера. Оригінальність результатів дослідження полягає в означенні відмінностей у цілях формування кластерів, системі взаємозв'язків, показниках оцінювання результативності функціонування та виявленні передумов створення територіального кластера. Перспективою подальших досліджень є розробка методики оцінювання рівня збалансованості реалізації економічних інтересів всіх учасників кластерів.

Ключові слова: територіальний кластер, галузевий кластер, агропромисловий кластер, інноваційний кластер, молочна промисловість.

Табл.: 2. **Бібл.:** 10.

Ніколаєнко Світлана Миколаївна – асистент кафедри обліку і аудиту, Національний університет харчових технологій (вул. Володимирська, 68, Київ, 01033, Україна)

E-mail: snnikolaienko@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8903-6162>

UDC 334
JEL: L16; L22; Q18

Nikolaienko S. M. Formation of a Territorial Cluster in the Dairy Industry

The purpose of the article is a comparative analysis and generalization of cluster forms of cooperation of dairy industry enterprises, substantiating the expediency of forming a territorial cluster and determining its main participants. The theoretical basis of the research is the basic provisions of economic theory in terms of the forms of contractual relations of the participants of the interaction. The methodological basis of the research is the methods of generalization, systematization, comparison, and classification. As a result of the study, it was established that the goal of forming a territorial cluster is the sustainability of the resource potential of the necessary quantity and quality for the production of dairy products. The way to implement the defined goal is to support the development of peasant farming. Within the framework of the industry cluster, the goal of coordinating the actions of its participants in the dairy market, forming the horizontal integration of production chains creating added value, is implemented. The purpose of creating an innovation cluster is to ensure innovative leadership on the market and implement the import substitution policy. A sign of an agro-industrial cluster is the formation of complete closed cycles of dairy production, while the goal consists in comprehensive management of production and sales risks. The specified differences in the purposes of forming clusters determine the differences in the tasks implemented by the cluster, its structure, the system of interconnections, performance evaluation indicators, etc. Taking into account the set goal, the structure of the cluster is formed. The structure of the territorial cluster formed with the participation of dairy industry enterprises, farms, transport organizations, logistics structures, and banks will ensure economic, social, and regional effectiveness. The practical significance of the obtained results lies in the possibility of using the formed structure and aggregated functions of the participants of the territorial cluster. The social consequences of the study are related to the possibilities of growth in the number of business entities and the level of employment in the region where the cluster is located. The originality of the research results lies in identifying differences in the purposes of cluster formation, the system of relationships, performance evaluation indicators, and the identification of prerequisites for creating a territorial cluster. Prospects for further research include the development of a methodology for assessing the level of balance in the implementation of the economic interests of all cluster participants.

Keywords: territorial cluster, industry cluster, agro-industrial cluster, innovation cluster, dairy industry.

Tabl.: 2. **Bibl.:** 10.

Nikolaienko Svitlana M. – Assistant of the Department of Accounting and Auditing, National University of Food Technologies (68 Volodymyrska Str., Kyiv, 01033, Ukraine)

E-mail: snnikolaienko@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8903-6162>

Розвиток молочної промисловості в Україні формується як під впливом еволюції чинників впливу на виробництво молочної продукції, так і завдяки впливу непередбачених подій і процесів.

У сучасних умовах основними перешкодами, які обмежують потенціал розвитку молочних підприємств та є результатом еволюційних тенденцій розвитку факторного впливу, є такі:

- 1) *Зниження виробництва молока.* Так, якщо в 1990 р. Україна виробляла 24,5 млн т молока, то у 2020 р. – 9,8 млн т [1].
- 2) *Зміни джерел надходження молока на переробку,* що обумовило падіння якості молока, що переробляється. Так, у 1990 р. 76% молока надходила від господарств, а у 2020 р. господарства забезпечували лише 28% сировини [1].
- 3) *Падіння обсягів виробництва молока* вплинуло на зростання вартості його виробництва. У світовому вимірі порівняно з європейськими виробниками молока в еквіваленті іноземної валюти в Україні є найнижча ціна його виробництва, на що вплинула девальвація гривні.
- 4) *Зниження потенціалу переробки молока* на величину обсягів його продажу невеликими підприємствами, які працюють за готівку.
- 5) *Низька культура виробництва та соціальної поведінки малих переробників молока* є причиною фальсифікації молочної продукції та залишків молока, що не направляються на переробку на спеціалізовані молочні підприємства. На сьогодні обсяг таких залишків становить 20% обсягів переробленого молока.
- 6) *Дефіцит молока* став основною причиною зменшення обсягів експорту молочної продукції, що призвело до зменшення обсягів фінансових надходжень і потенціалу розвитку підприємств молочної промисловості. Окрім того, значний вплив на зменшення обсягів експорту молочної продукції до ЄС мали ті розміри квот, які визначені в додатках до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [2]. Встановлені ЄС квоти на експорт молочної продукції до країн ЄС надто мізерні порівняно з потенційною здатністю національних виробників до експорту молочної продукції. Так, у 2020 р. квота на вершкове масло становила 3 000 т, на сухе молоко – 5 000 т, на сметану – 500 т [2].
- 7) *Переважає в асортименті молочного виробництва продукції з низькою доданою вартістю* знизило перспективи підтримання конкурентоспроможності української продукції на світових ринках.
- 8) *Політика лібералізації зовнішньоекономічної діяльності,* яка бере свій початок з 16 травня 2008 р., часу повноправного членства України в СОТ, та яка успішно була продовжена 21 бе-

резня 2014 р. Угодою про асоціацію між Україною та ЄС, призвела до стрімкого зростання обсягів імпорту молочної продукції в Україну. Зростання імпорту має місце в усіх товарних позиціях молочного виробництва, однак найбільші темпи зростання мали місце в імпорті продукції з великою доданою вартістю (масло, сухе знежирене молоко, молочні консерви, сири).

- 9) *Відсутність державної підтримки виробництва молока та стратегічного державного бачення розвитку молочної промисловості* не створює сприятливих умов для розвитку сировинної бази для молочної промисловості. Принагідно зазначимо, що ефективність молочної промисловості в США та ЄС формується і завдяки державній підтримці аграрного виробництва.

Окрім низки специфічних проблем розвитку підприємств молочної промисловості, в умовах війни має місце різке скорочення обсягів виробництва молочної сировини в домогосподарствах і сільськогосподарських підприємствах східних регіонів України. Окрім того, зменшується попит на молочну продукцію через значне зменшення кількості населення, що обумовлене військовими діями в Україні. Такий вплив політичного фактора ще більше погіршить стан забезпечення сировиною підприємства молочної промисловості та призведе до зниження ефективності їх діяльності.

Визначені проблеми розвитку молочного виробництва обумовлюють необхідність формування договірних відносин між усіма учасниками ланцюга формування доданої вартості молочної продукції. Основними учасниками цього ланцюга є виробники молока, заготівельні компанії, молокопереробні підприємства, транспортні компанії, торговельні заклади.

На сьогодні взаємодія між окресленими учасниками забезпечується договірними зобов'язаннями між кожним із взаємодіючих суб'єктів на кожному із етапів ланцюга формування доданої вартості. Відсутність узгодженості дій у системі таких договірних відносин і короткостроковий характер договорів формує ризики одностороннього зростання вартості послуг і матеріальних ресурсів у структурі витрат виробництва молочної продукції.

Усе це обумовлює необхідність закріплення довгострокових відносин між усіма учасниками даного ланцюга, що, з одного боку, створить підґрунтя для формування планів стратегічного розвитку кожного із учасників на основі чітких перспектив майбутнього попиту, а з іншого – забезпечить гарантії попиту на основі відсутності внутрішньої структурної конкуренції між його учасниками.

Однією із організаційних форм реалізації сформуваної мети, яка б зберігала юридичну самостійність учасника, об'єднувала підприємства різних організаційно правових форм власності, розмірів та видів економічної діяльності та водночас забезпечувала координацію й узгодженість їх діяльності, є кластер. На сьогодні в українському законодавстві відсутнє регулювання кластерних формувань, що, з одного боку, не надає ніяких переваг і пільг кластерам, їх діяльність здійснюється в рамках чинного законодавства, а з іншого боку, – зміщує регулювання взаємовідносин у кластерах на договірний рівень його учасників. Отже, основним мотивом створення кластерів є економічний інтерес його учасників та рівень його збалансованості.

Формування кластерів в молочній промисловості дозволить мінімізувати слабкі сторони діяльності та використати потенційні можливості спільного розвитку всіх учасників кластера.

Наукова проблематика формування кластерів у сучасній економіці не є новим напрямом досліджень, однак вона і не набула наукової активності в силу відсутності законодавчого визнання кластера як самостійної організаційно-правової форми. Попри це, кластерні формування, як договірні відносини між учасниками, спрямовані на реалізацію спільних завдань, функціонують у формі громадських спілок та інших неприбуткових форм спільної діяльності. Наявність таких неформалізованих кластерних відносин вимагає подальшого розвитку досліджень у напрямку пошуку шляхів розв'язання нагальних завдань, які постають перед підприємствами молочної промисловості. Серед останніх наукових публікацій варто відзначити досягнення у вирішенні завдання зі структурної побудови регіонального кластера з виробництва та перероблення молока, пропозицію формування кластера за участю підприємств з вирощування корів молочних порід, заготівлі молока та виробництва молочної продукції [3]. Проблема зростання конкурентоспроможності підприємств молочної промисловості та участь кластерних формувань у її розв'язанні досліджується в роботі [4].

Дослідження факторів впливу на доцільність створення кластера, причин перешкоджання реалізації мети кластера розкрито в [5]. У роботі [6] наведено авторський погляд на етапи створення кластерів у молочній промисловості та його структуру. Теоретичний базис для практичної реалізації кластерів набув поглибленого розвитку в [7].

Проблема пошуку шляхів забезпечення підприємств молочної промисловості достатньою кількістю сировини високої якості може бути вирішена лише на основі синтезу взаємовигідних організаційних форм діяльності, економічних стимулів та довгострокових гарантій розвитку. Способом реалізації триєдиної задачі може бути створення кластерних відносин між

усіма учасниками ланцюга формування доданої вартості молочної продукції. Активність повернення до застосування кластерного підходу в організації відносин між учасниками процесу виробництва в країнах Європи [7] обумовлює необхідність привертання уваги до даної форми та розвитку методичного забезпечення його впровадження в діяльність підприємств молочної промисловості.

Мета статті полягає в порівняльному аналізі та узагальненні кластерних форм співпраці підприємств молочної промисловості, обґрунтуванні доцільності формування територіального кластера та визначенні основних його учасників.

Теоретичну основу дослідження становлять базові положення економічної теорії в частині форм договірних відносин учасників взаємодії. Методологічний базис дослідження становили методи узагальнення, систематизації, порівняння, класифікації.

Територіальний кластер – це спілка територіально локалізованих підприємств, які на взаємовигідних умовах беруть участь у формуванні ланцюга доданої вартості кінцевого продукту, забезпечуючи тим самим ефективність діяльного кожного із учасників. Участь у кластері є добровільною та самостійною. Основною перевагою кластера є кооперація між учасниками створення доданої вартості.

Територіальна близькість учасників є ознакою територіального кластера. Кількість учасників територіального кластера визначається діловою активністю у визначеному регіоні та мірою їх впливу на діяльність молокопереробного підприємства. Потенціал розвитку територіального кластера визначається існуючим рівнем інституційного розвитку визначеної території або його потенційними можливостями. Підґрунтям для успішного розвитку територіального кластера є підтримка розвитку селянського фермерства. Світова практика розвитку молочної скотарства засвідчує, що в умовах дрібнотоварного виробництва молока розвиток фермерства є способом формування сировинної бази для молочної промисловості. Так, в Ірландії переважає дрібне сільськогосподарське виробництво молока, яке формується із 17 тис. дрібних фермерських господарств, які виробляють 5 млн т молока на рік, а в США розвинуте велике промислове виробництво, де фермерські господарства налічують більше, аніж 500 голів великої рогатої худоби та виробляється 90 млн т молока на рік [1]. Показовим у створенні ресурсної бази для молочних підприємств є досвід Ізраїлю. Контроль за станом корів та особливі процедури догляду за тваринами забезпечили 12 500 л надоїв молока в рік на одну корову, що є найвищим показником у світі [8]. Отже, створення сімейних молочних ферм у рамках територіального кластера дозволяє забезпечити потребу молокопереробних підприємств у сировині. Однак розбудова територіальної мережі сімейних молоч-

них ферм потребує достатньої фінансової підтримки, що в умовах війни є обмеженням з огляду на дефіцит державного бюджету України. Отже, створення блоку сировинного забезпечення в структурі територіального кластера можливе на умовах спільного міжнародного та приватного фінансування фермерського виробництва товарного молока і може реалізуватися в рамках програм післявоєнної відбудови України.

Таким чином, досвід провідних країн світу визначив напрям розвитку територіального кластера – формування стійких тенденцій підтримки фермерського виробництва молока у визначеному регіоні.

Зростання обсягів фермерського виробництва молока дозволить молокопереробному підприємству збільшити обсяги закупівель молока першого сорту, а відповідно – розширити асортимент виробництва, доповнивши його лінійкою екологічних продуктів з високою доданою вартістю. Ефективність розвитку молочного територіального кластера визначається обсягами та темпами формування сімейних фермерських господарств.

Реалізація ідеї формування територіальних кластерів за участю підприємств молочної промисловості вимагає збалансованості економічних інтересів усіх учасників проєкту, якими є сімейні молочні ферми, ветеринарні підприємства, підприємства кормовиробництва, молокопереробні підприємства, лабораторії, заготівельні підприємства, центри підготовки фахівців, органи місцевої влади тощо.

У довоєнний період в Україні були сформовані проєкти молочних кластерів у Вінницькій, Хмельницькій, Рівненській, Волинській областях, однак війна внесла свої корективи у процеси кластерних формувань. Кожний день війни супроводжується втратами дійного стада, а відповідно, і обсягами сировинних ресурсів [9]. За таких умов зростає активність міжнародної допомоги підтримки аграрного бізнесу в Україні та формування регіональних кластерів фермерських господарств з виробництва товарного молока. На фоні зростання об'єднувальних процесів в одних регіонах України спостерігається зростання децентралізованого виробництва молока в інших. У районах бойових дій, як спосіб збереження худоби, мала місце її передача домашнім господарствам, що в майбутньому поставить останніх перед проблемою пошуку каналів реалізації молока. За таких умов зростає об'єднувальна роль молочних підприємств, від яких залежить стан розвитку сфери виробництва товарного молока. Формою об'єднання молочних підприємств та виробників молока може бути кластер.

Розвиток крафтових молочних виробництв поставив на порядок денний питання про будівництво невеликих молокопереробних підприємств на кооперативних засадах. Територіальна кооперація розширює межі кластерних відносин до спільної участі

в процесах управління та виробництва молочної продукції.

Отже, в сучасних реаліях змінилися організаційні підходи до формування територіальних кластерів у напрямку об'єднання значної кількості дрібних товаровиробників молока та створення масового попиту на молоко. Наявність молокозаводу в структурі територіального кластера забезпечує можливість збуту виробленого молока. Відсутність молокопереробного заводу призводить до втрати молочного тваринництва. Отже, всі регіональні програми розвитку сімейних фермерських господарств повинні прийматися з урахуванням регіональних можливостей перероблення молока.

Територіальна близькість учасників кластера забезпечує можливість зниження транспортних витрат, а, відповідно, і зростання прибутковості діяльності.

Формування та розвиток територіальних молочно-клістерів дозволить підвищити рівень спеціалізації молочного виробництва, збільшити інвестиційну привабливість території, підвищити соціальну захищеність сільського населення, розвинути інфраструктуру сільської території тощо.

Галузевий кластер – це така форма організації визначеного сектора економіки, яка формується на основі горизонтальної договірної інтеграції виробничих ланцюгів створення доданої вартості.

Особливостями та відмінностями галузевого кластера є технологічна єдність його учасників. До структури галузевого кластера входять декілька підприємств молочної промисловості, метою об'єднання яких є узгодженість дій його учасників на ринку молочної продукції. Перевагами галузевого кластера є можливість формування договірних правил конкуренції на ринку молочної продукції, закріплення виробників молока за відповідними молокопереробними підприємствами, єдина закупівельна політика, єдина політика реалізації, можливість зменшення витрат виробництва.

На ринку молочного виробництва відзначається високий рівень інтегрованості підприємств у горизонтально та вертикально структуровані організаційні форми діяльності. Така інтеграція має прояви у вигляді об'єднання спеціалізованих або споріднених активів під керівництвом управляючої компанії з об'єднанням підприємств аграрної та переробної сфер діяльності або виключно підприємств молочної промисловості. Основним критерієм при цьому є об'єднання корпоративних прав власності, які прямо або опосередковано належать одному або групі акціонерів. Такий принцип існуючої інтегрованості підприємств молочної промисловості обмежує можливість утворення галузевих кластерів, оскільки має певні ознаки суперечності з метою утворення галузевих кластерів, якою є узгодженість через зниження конкуренції у спільних сегментах ринку.

Інноваційний кластер – це система договірних відносин між його учасниками, метою якої є розвиток науково-технічного та виробничого потенціалу його учасників. Завдання інноваційного кластера реалізуються шляхом упровадження сучасних технічних і технологічних інноваційних рішень у процес виробництва молока та виготовлення молочної продукції. Діяльність кластера базується на:

- ✦ формуванні ефективної системи взаємодії між його учасниками в науково-технічній, освітній і виробничій сферах;
- ✦ сприянні впровадженню в діяльності учасників кластера інноваційних технологій;
- ✦ виробництві наукоємної продукції;
- ✦ консолідації дій учасників кластера в рамках формування механізмів комерціалізації технологій;
- ✦ забезпеченні доступу учасників кластера до сучасних методів управління та інноваційних знань;
- ✦ концентрації спільних зусиль із залучення інвестицій тощо.

Основною метою діяльності інноваційного кластера є інноваційне лідерство на ринку молочної продукції та реалізація політики імпортозаміщення. Необхідність і нагальність формування інноваційного кластера в Україні обумовлена тим фактом, що у 2020 р. спостерігалось галопуюче зростання обсягів імпорту молочної продукції. Так, імпорт продукції з незбираного молока зріс у 2,6 разу, сухого знежиреного молока – в 4,6 разу, масла вершкового – в 15,4 разу, сиру твердого – в 3,3 разу. У цілому в кількісному виразі (тоннах) імпорт молочних продуктів в Україну збільшився у 2,8 разу [10]. Принагідно наголосимо, що зростання імпорту відбувається на фоні зменшення обсягів експорту (на 20% порівняно з 2019 р.). Причиною такого зменшення є дефіцит молока, тому забезпечити конкурентоспроможність молочної продукції на внутрішньому та зовнішніх ринках можливо лише шляхом виробництва продукції з високою доданою вартістю.

Проблема створення продуктивних інноваційних кластерів в Україні пов'язана з відсутністю значних обсягів фінансування процесу наукових досліджень та інноваційних центрів. Основними центрами проривних молочних інновацій у світі є великі молочні корпорації.

В Україні власники підприємств фінансово не спроможні утримувати інноваційні центри, а існуючий Інститут продовольчих ресурсів Національної академії аграрних наук України не володіє необхідним ресурсом для значних технологічних інновацій. Потенціал освітніх закладів обмежений відсутністю сучасних технічних засобів для проведення лабораторних досліджень.

Агропромисловий кластер – це особливий формат взаємодії учасників різних видів економічної

діяльності, в основу якого покладено перехід від окремо функціонуючих сільськогосподарських і переробних підприємств до вертикальної інтеграції учасників ланцюга доданої вартості, спрямованої на підвищення ефективності діяльності шляхом розвитку коопераційних відносин між його учасниками. Кооперація має місце в системі відносин між підприємствами, закладами освіти та науки, між підприємствами, між підприємствами та інфраструктурою тощо.

Формування агропромислового кластера стимулює зростання виробництва молока та молочної продукції шляхом створення високодійних молочних порід великої рогатої худоби, модернізації та технічного переоснащення молочного тваринництва, стимулювання селекційної роботи, розвитку інфраструктури молочної галузі, підвищення товарності молока, підвищення якості життя сільського населення, підтримки малих форм господарювання тощо.

Доцільність створення агропромислового кластера за участю підприємств молочної промисловості виправдане у випадку наявності достатніх обсягів молочної сировини високої якості та великих потужностей для їх перероблення. У протилежному випадку витрати на заготівлю та транспортування сировини є факторами прогнозованої непродуктивності агропромислового кластера.

Отже, кожний із розглянутих типів кластера відрізняється структурою свого ядра, властивостями, метою формування, а, відповідно, і показниками оцінювання результативності їх формування (табл. 1).

Формування кластера дозволить залучити до співпраці підприємства малого та середнього бізнесу, які в результаті цієї взаємодії із молокопереробними підприємствами матимуть більші перспективи розвитку.

Перспективи кластерної організації формуються залежно від наявних і потенційних макроекономічних тенденцій в економіці, існуючих сегментів виробництва та категорії споживачів.

Основними передумовами створення кластера в молочної промисловості є:

- ✦ відсутність великих об'єднань молочної галузі в даному регіоні;
- ✦ «вага покупця» та його платоспроможність;
- ✦ обсяги та структура сировинного забезпечення;
- ✦ наявність потенційної інфраструктури для об'єднання в кластер;
- ✦ асортиментна насиченість ринку молочною продукцією.

Створений кластер у молокопереробній промисловості може функціонувати у формі громадської організації, автономної некомерційної організації або фонду, що діють у формах і порядку, що передбачені чинним законодавством України.

Типи кластерів, ознака їх ідентифікації та мета формування

Кластер	Ознака	Мета формування	Оцінювання досяжності мети формування кластеру
Територіальний	Територіальна близькість учасників	Стійкість розвитку учасників кластера. Довгострокові договірні відносини з постачальниками сировини	Зниження транспортних витрат. Темп зростання асортименту виробництва молочної продукції зі збільшеною доданою вартістю
Галузевий	Технологічна єдність	Узгодженість дій на ринку	Економія на масштабах виробництва. Зростання прибутковості
Інноваційний	Технологічні інновації	Інноваційне лідерство на ринку. Імпортозаміщення	Частка інноваційної продукції на ринку молочної продукції. Темп зростання доходу
Агропромисловий	Повний замкнутий цикл виробництва	Комплексне управління ризиками виробництва та реалізації	Темп зростання обсягів молочної сировини екстра та першого сорту

Джерело: авторська розробка.

Загальними рисами для всіх кластерних структур є однорідність елементів, взаємозв'язок між елементами – учасниками кластера, просторова локалізація та нечіткість і невизначеність конфігурації.

Однорідність елементів кластерної структури проявляється через самостійність і відособленість господарюючих суб'єктів, що входять до складу кластера. Усі учасники кластерної структури мають бути зацікавлені в об'єднанні в дану структуру з метою обміну та перерозподілу ресурсів, що використовуються в процесі виробничо-господарської діяльності. Це, своєю чергою, повинно оптимізувати використання цих ресурсів та збільшити віддачу від них.

Взаємозв'язок між елементами – учасниками кластера проявляється в протиріччі прагнення до кооперації та в конкуренції. Стан факторів зовнішнього середовища визначає стан рівноваги в системі.

Нечіткість і невизначеність конфігурації обумовлена індивідуальністю та самостійністю господарюючих суб'єктів, що входять до складу кластерної структури та можуть із неї вільно вийти. Рухливість меж кластерного утворення не дозволяє визначити чіткі кордони кластера.

Одним із головних питань формування молокопереробного кластера є визначення потенційних учасників кластерної структури (табл. 2).

У результаті створення кластера всі його учасники – сільськогосподарські підприємства, домогосподарства, підприємство – лідер молочної промисловості та невеликі підприємства-переробники, науково-освітні організації та інші учасники – мають можливість збільшити потенціал кожного із них шляхом формування відносин довгострокового широкого обміну інформацією. Це, своєю чергою, сприятиме

поглибленню та розвитку коопераційних зв'язків на підставі реалізації спільних науково-технічних виробничих програм, організації та координації виробничо-господарської діяльності тощо.

ВИСНОВКИ

На основі ідентифікації сучасних проблем розвитку підприємств молочної промисловості й аналізу пріоритетів вибору типу кластера встановлено, що метою формування *територіального кластера* є стійкість ресурсного потенціалу необхідної кількості та якості для виробництва молочної продукції. Шляхом реалізації визначеної мети є підтримка розвитку селянського фермерства. У рамках *галузевого кластера* реалізується мета узгодженості дій його учасників на ринку молочної продукції, формування горизонтальної інтеграції виробничих ланцюгів створення доданої вартості. Метою створення *інноваційного кластера* є забезпечення інноваційного лідерства на ринку та реалізація політики імпортозаміщення. Ознакою *агропромислового кластера* є формування повних замкнених циклів виробництва молочної продукції, а метою – комплексне управління ризиками виробництва та реалізації.

Означені відмінності в цілях формування кластерів визначають відмінності в завданнях, які реалізує кластер, його структурі, системі взаємозв'язків, показниках оцінювання результативності функціонування тощо. З урахуванням поставленої мети формується структура кластера. Структура територіального кластера, сформована за участю підприємств молочної промисловості, фермерських господарств, транспортних організацій, логістичних структур, банків, дозволить забезпечити економічну, соціальну та регіональну результативність. ■

Характеристика учасників територіального кластера

№ з/п	Група	Функції учасника кластерного утворення
1	Основні молокопереробні підприємства	– Перероблення молочної сировини; – виготовлення конкурентоспроможної продукції
2	Допоміжні підприємства та організації	– Здійснення транспортних перевезень з метою доставки сировини та інших матеріальних ресурсів до підприємства-виробника; – підтримка господарств – постачальників сировини ресурсами (кормами для відгодівлі тварин) для більш ефективної їх виробничо-господарської діяльності; – розробка конкурентоспроможної пакувальної продукції для підвищення конкурентоспроможності виготовленої продукції
3	Обслуговуючі підприємства та установи	– Кредитування та страхування учасників кластера; – розвиток логістичних центрів у регіоні з метою підвищення ефективності діяльності відділів реалізації продукції; – визначення основних потреб у кадрах у структурних учасників кластера, удосконалення навчальних програм підготовки фахівців відповідно до потреб учасників кластера; – участь у проєктах, дослідницьких і навчальних програмах
5	Представники виконавчих органів державної влади та бізнес-асоціацій	– Участь у робочих зустрічах з метою координації роботи кластера; – розробка стратегічного плану розвитку молочної галузі в регіоні; – забезпечення інформаційної підтримки проєктів у рамках розвитку кластера; – дослідження ринків збуту виробленої продукції в регіоні та за кордоном; – посилення конкурентоспроможності серед підприємств галузі; – надання технічної допомоги учасникам кластерної структури за рахунок грантових програм, що дозволить їм удосконалити системи переробки молока; – сприяння залученню інвестицій в молочну галузь та регіон

Джерело: авторська розробка.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Молочна галузь України та її майбутнє через 10 років: проблеми, національна програма розвитку та державна підтримка / AgroPolit.com. 29.09.2020. URL: <https://agropolit.com/blog/412-molochna-galuz-ukrayini-ta-yiyi-maybutnye-cherez-10-rokiv-problemi-natsionalna-programa-rozvitku-ta-derjavna-pidtrimka>
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (Угоду ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16.09.2014 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
3. Stoyanets N., Shulga R. Improving Competitiveness of Dairy Enterprises. *Інтернаука. Серія «Економічні науки»*. 2020. № 12. Т. 1. С. 15–23. URL: <http://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/9320/1/стаття.pdf>
4. Вовчок С. В. Системи управління конкурентним розвитком підприємств молокопереробної галузі: теорія, методологія, практика : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.04. Одеса, 2021. 425 с.
5. Качмар О. В. Агропромислові кластери як середовище інноваційного розвитку та формування кваліфікованого персоналу сільськогосподарських підприємств. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Вип. 3. С. 337–342. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2019/3_14_uk/57.pdf
6. Семенова В. Г., Матішак Ю. І. Кластерне об'єднання як напрям підвищення рівня розвитку молокопере-

- робних підприємств України. *Бізнес Інформ*. 2017. № 4. С. 205–210. URL: https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2017-4_0_pages-205_210.pdf
7. Хаустова В. Є., Трушкіна Н. В. Теоретичні підходи до визначення поняття «мережева структура». *Бізнес Інформ*. 2022. № 8. С. 12–19. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-8-12-19>
 8. Ферми майбутнього: ізраїльський досвід ведення молочного тваринництва / Agro Day. URL: <https://agroday.com.ua/2019/07/25/izrayilske-dyvo-sekretu-uspihu-molochnyh-ferm-v-pusteli/>
 9. Озтурк І. Кластеризація: як виробники об'єднуються заради доданої вартості. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/klasterizacia-ak-virobniki-obednuutsa-zaradi-dodanoi-varnosti>
 10. Зовнішня торгівля окремими видами товарів за країнами світу / Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/zd/e_iovt/arh_iovt2021.htm

REFERENCES

- “Fermi maibutnyoho: izrayilskyi dosvid vedennia molochnoho tvarynnytstva” [Farms of the Future: The Israeli Experience of Dairy Farming]. *Agro Day*. <https://agroday.com.ua/2019/07/25/izrayilske-dyvo-sekretu-uspihu-molochnyh-ferm-v-pusteli/>
- Kachmar, O. V. “Ahropromyslovi klasteri yak sere-dovyshche innovatsiinoho rozvytku ta formuvannia kvalifikovanoho personalu silskohospodarskykh pid-

- pryiemstv" [Agricultural Clusters as the Environment of Innovative Development and Formation of Qualified Agricultural Enterprises]. *Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk*, iss. 3 (2019): 337-342. http://pev.kpu.zp.ua/journals/2019/3_14_uk/57.pdf
- Khaustova, V. Ye., and Trushkina, N. V. "Teoretychni pidhody do vyznachennia poniattia «merezheva struktura»" [Theoretical Approaches to the Definition of the Concept of «Network Structure»]. *Biznes Inform*, no. 8 (2022): 12-19.
DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2022-8-12-19>
- [Legal Act of Ukraine] (2014). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
- "Molochna haluz Ukrainy ta yii maibutnie cherez 10 rokiv: problemy, natsionalna prohrama rozvytku ta derzhavna pidtrymka" [Dairy Industry of Ukraine and Its Future in 10 Years: Problems, National Development Program and State Support]. *AgroPolit.com*. September 29, 2020. <https://agropolit.com/blog/412-molochna-galuz-ukrayini-ta-yiyi-maybutnye-cherez-10-rokiv-problemi-natsionalna-programa-rozvitku-ta-derjavna-pidtrimka>
- Ozturk, I. "Klasterizatsiia: yak vyrobnyky obiednuitsia zarady dodanoi vartosti" [Clustering: How Producers Come Together for Added Value]. <https://agravery.com/uk/posts/show/klasterizacia-ak-virobniki-obednuitsa-zaradi-dodanoi-vartosti>
- Semenova, V. H., and Matishchak, Yu. I. "Klasterne obiednannia yak napriam pidvyshchennia rivnia rozvytku molokopererobnykh pidpryiemstv Ukrainy" [The Cluster Association as a Way to Raise the Level of Development of Ukrainian Dairy Processing Enterprises]. *Biznes Inform*, no. 4 (2017): 205-210. https://www.business-inform.net/export_pdf/business-inform-2017-4_0-pages-205_210.pdf
- Stoyanets, N., and Shulga, R. "Improving Competitiveness of Dairy Enterprises". *Internauka. Seriia «Ekonomichni nauky»*, no. 12, part 1 (2020): 15-23. <http://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/9320/1/стаття.pdf>
- Vovchok, S. V. "Systemy upravlinnia konkurentnym rozvytkom pidpryiemstv molokopererobnoi haluzi: teoriia, metodolohiia, praktyka" [Management Systems of Competitive Development of Enterprises in the Milk Processing Industry: Theory, Methodology, Practice]: *dys. ... d-ra ekon. nauk*: 08.00.04, 2021.
- "Zovnishnia torhivlia okremymy vydamy tovariv za krainamy svitu" [Foreign Trade of Certain Types of Goods by Countries of the World]. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/zd/e_iovt/arh_iovt2021.htm